

METAFIZICA ȘI FIZICA LUI ARISTOTEL

Mihai Braga , dr. conferențiar, UTM

Aristotel și Platon

Pentru a înțelege filosofia lui Aristotel este nevoie de a compara filosofia acestuia cu filosofia învățătorului său Platon. Unul din punctele importante ale filosofiei lui Aristotel este tendința de transformare a filosofiei socrato-platoniene a ideilor într-o teorie care ar explica lumea fenomenală. Aristotel a înțeles că teoria ideilor creată de Platon pe baza filosofiei conceptelor lui Socrate nu este în stare să explice ființa (existența). Principală cauză a acestui eșec, constată Aristotel, a fost tendința de atestare a lumii ideilor cu o existență deosebită de lumea senzorială. Această transcendență ideală trebuie abandonată și atunci lumea reală nu va fi separată în două lumi – ideală și senzorială. Aceste lumi, susține Aristotel, sunt identice. Aristotel înaintează un șir de argumente împotriva teoriei ideilor:

- Ideile lui Platon sunt pur și simplu copii ale fenomenelor și nu se deosebesc de ele prin conținut.
- Separarea lumii ideilor de lumea lucrurilor nicidecum nu explică lumea lucrurilor și nici nu poate ajuta la înțelegerea ei.
- Afirmând că ideea este esență și nonesență în unul și același timp (esență pentru lucruri și idei particulare și nonesență pentru idei generale), Platon nimerește în contradicție.
- Pentru explicarea lucrurilor Platon permite existența unui rând infinit de idei, ceea ce face teoria ideilor ineficientă.
- Separând lumea ideilor de lumea lucrurilor, Platon nu poate explica mișcarea, apariția și moartea lucrurilor.
- Platon identifică teoria ideilor cu principiul cauzalității, adică cu principiul apariției lucrurilor.

Creând filosofia sa, Aristotel pune problema reunirii celor două lumi separate de către Platon. El consideră că o astfel de contopire are loc în lucruri (în unul).

Metafizica

Filosofia pentru Aristotel începe cu partea cea mai generală a acesteia metafizica. Pentru a răspunde la întrebarea ce este metafizica Aristotel separă științele în trei grupe: teoretice, practice, de producere.

Științele teoretice studiază realitatea pentru cunoștințe ca atare, adică pentru cunoașterea adevărului.

Științele practice studiază realitatea în scopul acumulării cunoștințelor pentru atingerea perfecțiunii morale.

Științele de producere studiază realitatea pentru producerea anumitor obiecte de uz.

Metafizica face parte din științele teoretice. Termenul metafizică nu este folosit de Aristotel, el este introdus mai târziu de către peripatetici ori de către Andronic din Rodos în sec. I î.e.n. Aristotel întrebuița termenul „prima filosofie” sau „teologia”.

„Prima filosofie” este știința despre realitatea transcendentă, care trece peste realitatea fizică. În sens aristotelic termenul descrie tendința omului de a depăși prin cunoaștere realitatea empirică, pentru a atinge realitatea metaempirică. Aristotel dă patru definiții a metafizicii:

- a) cunoașterea primelor cauze, a începuturilor superioare;
- b) cunoașterea ființei ca ființă;
- c) cunoașterea substanței;
- d) cunoașterea lui Dumnezeu și a substanței suprasenzoriale.

Toate aceste definiții sunt legate între ele.

Pentru Aristotel metafizica este știința perfectă, pentru că ea nu are interese materiale, nu urmărește scopuri practice și empirice. Alte științe sunt supuse acestor scopuri, de aceea nici una nu are valoare ca atare, valoarea lor este legată de efectele spre care ele merg. Din acest punct de vedere metafizica este liberă și are valoare de sine stătătoare. Metafizica nefiind legată de nevoile materiale este setea curată de cunoștință, de cunoaștere a adevărului, reținerea de la minciună, este necesitatea radicală de a răspunde la întrebarea „de ce?” și mai ales la ultimul „de ce?”. De

aceea, zice Aristotel, celelalte științe sunt mai necesare oamenilor, dar nici una nu v-a întrece metafizica.

Pentru a răspunde la întrebarea ce este metafizica Aristotel descifrează conținutul acesteia prin desfășurarea celor patru definiții ale metafizicii.

Metafizica este cercetarea primelor cauze. Ele se raportează la lumea devenirii și sunt patru la număr: cauza formală; cauza materială; cauza eficientă (producătoare); cauza finală. Primele două sunt forma și materia, constituentele tuturor lucrurilor. Cauza, pentru Aristotel, este condiție și fundament (bază). Materia și forma sunt condiții îndestulătoare pentru explicarea realității statice. Omul din acest punct de vedere este materie (carne și oase) și formă (sufletul). Dar dacă vom privi din punct de vedere dinamic lucrurile (al devenirii) atunci, pentru a răspunde la întrebările „Cum s-a născut?”, „Cine l-a născut?”, „De ce crește și se dezvoltă?” este nevoie de celelalte două cauze: eficientă (a mișcării - părinții) și finală (scopul, direcția în care se dezvoltă omul).

A doua definiție a metafizicii este legată de cunoașterea ființei și a sensului ei. Metafizica cercetează realitatea în integritatea ei, prin aceasta ea nu se compară nici cu o știință particulară, care studiază părți ale realității. Metafizica din acest punct de vedere studiază ultimul ”de ce?” care-i dă realității fundament în totalitatea ei. Deci problema constă în a răspunde la întrebarea „ce este ființa”. Eleații spuneau că ființa este Unul în integritatea lui. Platon a mers mai departe, introducând noțiunea „neființa” ce dă posibilitatea să fie explicată multitudinea inteligibilului. Platon n-a introdus în sfera existenței lumea senzorială, el a numit-o „metaxi”, lumea care se găsește între ființă și nonființă. Aristotel reformează și depășește ontologia eleaților. Ființa nu are numai un sens, ci mai multe sensuri. Ce nu este pură neființă se include în ființă, atât empirică cât și inteligibilă. Dar multitudinea înțelesurilor ființei nu duce la o simplă antinomie, fiindcă de fiecare dată ceea ce există este legat structural de

substanță, pentru că ființa este ori substanță, ori efectul ei, ori activitatea ei, în orice caz este legată de substanță. **Sensul substanței Aristotel îl descifra după patru poziții: ființa în calitate de categorii; ființa în calitate de act și potență; ființa în calitate de accident; ființa în calitate de adevăr (neființa - fals).**

Categoriile formează grupa principală a sensurilor ființei, sau cum zice Aristotel, genurile superioare ale ființei. Ele sunt zece la număr: substanța sau esența; calitatea; cantitatea; relația; acțiunea; posesia; locul; timpul; a avea; repausul.

Potența și actul este a doua grupă care descoperă sensul ființei. Ele sunt inițiale pentru că nu pot fi explicate prin altceva decât raportate una la alta.

Ființa accidentului este a treia grupă care explică ființa ca existență întâmplătoare, care este lipsită de necesitate.

Și în sfârșit, **ființa ca adevăr**, formă a ființei care aparține intelectului uman, care privește cunoștințele în cadrul corespunderii sau necorespunderii realității. Neființa apare atunci când rațiunea unește ceea ce nu poate fi unit sau dezunește ceea ce este unit – neființa în acest caz este falsul. Acest tip de ființă este cercetat de știința logicii.

Următoarea definiție a metafizicii e legată de cercetarea substanței. Problematika substanței include două probleme principale: Ce substanțe există ? senzoriale sau și suprasenzoriale; Ce este substanța în general ? Metodologic este bine de a începe cu a doua întrebare.

Naturaliștii considerau că există doar substanța materială, primele începuturi. Platonienii considerau forma substanță. Gândirea obișnuită găsește substanța în lucrurile concrete (individ) alcătuite din formă și materie. Cine este corect? Aristotel spune că toți au dreptate, dar numai în particular. Răspunsurile legate împreună dau un răspuns întreg, adevărul.

Materia (hile – grecește - pădure în calitate de material de construcție) desigur este început și formează realitatea senzorială, ea este substratul formei (substratul casei este lemnul). Pierzând

materia, noi pierdem toată lumea senzorială. Dar materia însăși este doar potență nedeterminată, pentru a deveni ceva determinat sau să se actualizeze materia poate doar primind formă. **Forma**, invers, determină, actualizează, realizează materia, creează „fiindul” oricărui lucru, adică ceea ce este esență, de aceea ea este substanță în sensul propriu al cuvântului, ceea ce latinii traduceau astfel: „quod quid est”, „quod quid erat esse”; greșește eidos – forma. Aceasta nu este forma lui Platon în Hiperurania, ci formă în materie.

Substanța este „synolos”, **compoziția formă–materie, individ**. Individul este prima substanță, forma este substanța a doua. Deci substanța este materia; mai superior materiei este individul, mai superior individului este forma, care-i dă fundament, determină individul.

Substanța. Act și potență. Materia este potență, capabilă de a primi formă (bronzul - potența statuii). Forma, însă apare ca „act” sau actualizarea acestei posibilități. Unirea formei cu materia este act, dacă vom privi actul din partea formei acesta este entelehie, din punct de vedere a materiei este amestecul potenței cu actul. Toate lucrurile materiale mai mult sau mai puțin sunt potențiale. Tot ce este nematerial sunt forme pure, acte pure lipsite de potențialitate. Actualitatea, Aristotel o numește „entelehie”, ceea ce înseamnă realizare, perfecțiune. Sufletul, care este esență sau formă a corpului este act sau entelehia corpului. Dumnezeu este entelehia curată, tot așa ca și alte puteri ale sferelor cerești. Actul deține prioritate absolută și asupra potenței. Forma (actul) este condiție, regulă, sfârșitul și scopul potenței; actul este forma ființării substanței eterne și necreate.

Substanța suprasenzorială. Clădirea metafizicii aristotelice o termină noțiunea substanței suprasenzoriale. Substanțele sunt primele realități, toate celelalte sunt moduri ale realității, depind de ea. În calitate de substanțe timpul și mișcarea nu pot fi nimicite. Timpul nu-i creat și nu se va termina. Clar că scurgerea timpului presupune prezența momentelor „de la început” și „pe urmă”, dar

timpul ca condiția acestor momente este etern. Pe de altă parte, timpul este o determinare a mișcării, deci eternitatea timpului presupune și eternitatea mișcării. Dar datorită cărei condiții există timpul și mișcarea eternă? Datorită prezenței **Primului început**. Și acest prim început trebuie să fie: 1) etern; 2) nemișcat; pentru că doar nemișcatul poate fi „cauză absolută” a mobilului. Tot ce se mișcă e mișcat de ceva (piatra se mișcă de la lovitura piciorului). Deci pentru a explica orice mișcare noi trebuie să ajungem la un început, care raportat la tot ce se mișcă este imobil absolut și numai de aceea dă mișcare Universului ca atare. De altfel am avea mișcare în infinit ceea ce ar fi lipsit de sens; 3) primul început trebuie să fie lipsit de potențialitate, adică să fie act pur. Iar acesta și este „**Motorul imobil**”, adică substanța suprasenzorială. Motorul veșnic apare nu în calitate de cauză eficientă, ci de cauza finală, pentru că Dumnezeu atrage mișcând spre perfecțiune. Lumea nu are început, haosul nu a existat niciodată, căci ar fi o contradicție să fie mai întâi potența și apoi actul. După Aristotel aceasta este absurd, pentru că Dumnezeu atrage lumea ca un obiect al iubirii sale.

Fizica lui Aristotel

A doua filosofie este fizica. Ea este preocupată de studiul substanței senzoriale, caracteristica principală a cărei este mișcarea. Fizica lui Aristotel nu este fizica lui Galileu, natura înțeleasă, aceasta este știința despre formă și esență, ea mai degrabă este ontologia sau metafizica lumii senzoriale.

Teoria mișcării. Nici unul din filosofi până la Aristotel n-a stabilit esența și statutul ontologic al mișcării. Eleații au negat mișcarea și devenirea din cauza stabilită în fundamentele tezelor lor care nu permiteau existența neantului, izvorul aporiilor. Aristotel a propus o extraordinară posibilitate de rezolvare a acestor probleme. Din „Metafizică” se cunoaște că ființa are o multitudine de sensuri. Un anumit tip de sensuri este dat de perechea „ființa ca act” și „ființa ca potență”. În raport cu ființa în

acțiune (act) ființa ca potență apare ca nonființă, mai bine zis, ca neființă în acțiune. Dar este clar că această neființă este relativă, doar potența este reală, și aceasta este o capacitate a posibilității să devină reală, să devină acțiune, să se realizeze. **Mișcarea de fapt nu este altceva decât actualizarea a ceea ce în potență este de acum.** Deci neființa nu este nimic, ci este o formă a ființei care se desfășoară în albia ființei ca trecere de la potență la actual. Adâncirea acestei probleme o găsim în structura ontologică a diferitor forme ale mișcării ca trecere de la potență la act. Astfel **mișcarea în formele ei diferite se raportează la diferite categorii: 1) substanță; 2) calitate; 3) cantitate; 4) loc.**

În rezultat primim patru forme ale mișcării: „apariția și dispariția” - schimbarea în substanță, „alterare”, ”transformare”- schimbarea în calitate, „creștere sau micșorare”- schimbarea în cantitate; „schimbarea locului”, transmisia.

Mișcarea este folosită la ultimele trei forme, iar schimbarea la toate. În toate trei forme se presupune prezența substratului (ființa potențială) care trece de la o stare la opusul său. Apariția este primirea formei din partea materiei, distrugerea este pierderea formei. Alterarea este pierderea calității; trecerea de la mare la mic și invers este mărirea și micșorarea, trecerea dintr-un punct în altul este translare. Doar entitățile formate din materie și formă au posibilitate de a se schimba, pentru că numai materia are potență. Deci izvorul mișcării sunt structurile hilemorfice, adică cele compuse din materie și formă.

Timpul, spațiul, infinitul. Lucrurile nu se mișcă în neant care nu există, ci într-un oarecare „unde”, loc. Pentru Aristotel nu există doar loc, ci „loc natural”, către care tinde orice lucru după natura sa: focul și aerul tind „în sus”; apa și pământul „în jos”. Sus jos nu este ceva relativ, dar sunt determinări naturale.

Ce este locul? Acesta este hotarul rezervorului (recipientului încăperii) corpului, pentru că el se mărginește cu conținutul lucrului. Mai departe Aristotel concretizează că locul nu

poate fi încurcat cu încăperea locului. Primul este imobil, al doilea se mișcă. Într-o astfel de înțelegere cerul se poate mișca doar în jurul său, într-o mișcare sferică. Vidul nu există, nici nu poate fi înțeles ce este acesta. Locul este albia râului ca o integritate ce este nemișcată.

Timpul ce este el, realitatea aceasta care veșnic alunecă? Mișcarea după caracteristica ei generală este continuitate. În continuitate se întrevăd momente care se scurg, „de la început” și „pe urmă”. De aici apare remarcabila definiție a lui Aristotel „**timpul este calcularea mișcării**”.

Infinitul. Aristotel neagă existența actuală a infinitului. Neagă posibilitatea existenței actuale a infinitului în calitate de „corp”. Infinitul există ca posibilitate. Infinitul în potență, de exemplu, este numărul care poate fi numărat, adică prelungită numărarea; spațiul pentru că poate fi divizat până la infinit, timpul pentru că nu poate exista altfel decât crescând spre infinit. Aristotel nu vorbește niciodată de infinit imaterial, categoria este legată de cantitate. Consideră că perfect este finitul și nu infinitul.

Eterul. Aristotel separă lumea în două părți: în lumea cerească și lume de sub lună. Lumea de sub lună e caracterizată prin toate formele de mișcare, schimbare, printre care se enumără nașterea și descompunerea. Pentru lumea cerească este caracteristică mișcarea circulară sau sferică. În sferele lunare nu este loc pentru apariție și dispariție, moarte, schimbare, creștere, micșorare. Întotdeauna oamenii au observat unul și același cer, experiența arată că el nu e născut, deci nici nu poate fi nimic. Deosebirea dintre aceste două lumi, este deosebirea dintre materiile din care acestea sunt compuse. Materia lumii de sub lună este potența contradicțiilor care se conțin în elementele din care este compusă această lume (pământ, apă, foc, aer) și care trec unul în altul. Materia cerului este eterul din care este compus cerul și corpurile cerești, acesta are potența de a trece dintr-un loc în altul. Cele patru elemente au mișcare rectilinie de sus în jos și jos în sus, pentru eter, fiindcă acesta nu este nici greu, nici ușor, mișcarea